

Lengauer, Włodzimierz

"La schiavitù nell'Egitto greco-romano", Iza Biezuńska-Małowist, Roma 1984 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 77/2, 415-416

1986

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

Iza Biezuńska-Małowist, *La schiavitù nell'Egitto greco-romano*, Editori Riuniti, Roma 1984, s. 328, appendiksy, bibliografia.

Znaczenia badań nad niewolnictwem dla rozumienia całości dziejów starożytnych nie trzeba chyba nawet podkreślać a z kolei autorka omawianej książki jest na tyle znanym i uznanym w całym świecie naukowym autorytetem w tej materii, że o jej wcześniejszych badaniach, których książka ta jest swoistym podsumowaniem, pisać nie trzeba. Zauważmy tylko, że włoska edycja podstawowej dziś monografii pióra tej uczonej, poświęconej całości problematyki niewolnictwa w Egipcie okresu hellenistycznego i rzymskiego ukazuje się w momencie żywych, nieustających dyskusji nad charakterem niewolnictwa antycznego i jego miejscem w społeczeństwach Antyku. O wadze i żywotności tej problematyki świadczą kolejne tomy akt międzynarodowych kolokwii poświęconych niewolnictwu, najnowsze prace Finley' a czy G. E. M. de Ste. Croix (wraz z całą dyskusją, sporami i krytyką), badania Lotzego, Vidal-Naquet i wielu innych

Jeszcze w r. 1974 ukazała się pierwsza część wielkiej pracy Izy Biezuńskiej-Małowist „L'esclavage dans l'Égypte gréco-romaine” obejmująca swym zakresem Egipt hellenistyczny. W trzy lata później wyszedł tom drugi traktujący o niewolnictwie w okresie rzymskim na tym terenie. Oba wydane w Polsce w języku francuskim i w śmiesznie małym nakładzie tomy stały się niedostępne niemal w momencie wydania. Żałując, że do drugiego wydania całości nie doszło w Polsce należy się tym bardziej cieszyć z inicjatywy wydawcy włoskiego. Sądząc zaś po entuzjastycznych recenzjach tak jeszcze z pierwszego wydania jak teraz z nowego, mamy prawo stwierdzić, że jest to niewątpliwie wydarzenie naukowe dużej wagi.

Wydanie włoskie różni się zresztą znacznie od pierwotnej wersji francuskojęzycznej. Podstawą źródłową są dla autorki teksty przekazane na papirusach a kolejne edycje papirusów przynoszą z roku na rok nowe dokumenty. Wydanie włoskie uwzględnia więc nowe dane źródłowe, które przybyły od czasu pisania pierwszej wersji. Uzupełniona jest też bibliografia i wprowadzona do tekstu dyskusja z nowymi pracami szczegółowymi. Całkowite *novum* stanowi rozdział „Schiavi e liberti imperiali” (s. 297—314).

Znakomitym wprowadzeniem do lektury i zarazem do całej problematyki niewolnictwa jest wstęp pióra znanego badacza francuskiego, P. Lévéque'a, który prezentuje dorobek autorki, określa jego miejsce we współczesnej nauce historycznej a przy tym dobrze charakteryzuje tak sam problem niewolnictwa jak i zainteresowania współczesnej historiografii.

W badaniach współczesnych da się bowiem zaobserwować z jednej strony tendencję do pomniejszania wagi niewolnictwa, które jakoby miało mieć wedle takich poglądów znaczenie wręcz marginalne i nie wpływało na charakter społeczeństw antycznych. Zwolennicy takiego stanowiska są zdania, że niewolnictwo nie odgrywało żadnej roli w przekształceniach ówczesnych struktur społecznych. Istnieje jednak też tendencja przeciwna, nawiązująca do odrzuconej już dziś przez większość badaczy teorii formacji niewolniczej. Charakterystyczne dla tego z kolei nurtu jest nie tylko wyolbrzymianie produkcyjnej roli niewolnictwa ale też podkreślanie jędrakowego jakoby zawsze i wszędzie charakteru niewolnictwa, położenia i traktowania niewolników tworzących, wedle tej koncepcji, jednolitą klasę społeczną przeciwstawną klasie właścicieli niewolników.

Z godną podziwu wiernością zasadom rzemiosła historycznego autorka, w przeciwieństwie do wielu prac z tej dziedziny, nie zaczyna swych wywodów od formułowania stanowiska teoretycznego, a przy tym właśnie książka ta jest niezbędnym elementem wszelkich ujęć teoretycznych. Na podstawie starannej, dro-

bieżącej wręcz analizy olbrzymiego materiału źródłowego autorka bada, na ogół w układzie chronologicznym łącząc go z ujęciem problemowym, źródła wpływu niewolnictwa, pozycję prawną i społeczną niewolnika, rolę ekonomiczną niewolników, charakter i warunki ich pracy, wreszcie — acz nie w postaci osobnego rozdziału — zakres tego zjawiska. Wnioski mają kapitalne znaczenie właśnie dla tak żywych ciągle dyskusji teoretycznych.

Otóż nie ulega wątpliwości, że niewolnictwo nie mogło być podstawową a tym bardziej jedyną siłą produkcyjną w warunkach Egiptu grecko-rzymskiego, gdzie gospodarka opierała się na pracy chłopów egipskich. Z drugiej strony panowanie greckie a potem rzymskie upowszechnia właśnie niewolnictwo jako typ zależności a także jako formę pracy zależnej w gospodarstwach osadników greckich i macedońskich. Nigdy jednak nie staje się ono źródłem wyłącznego utrzymania jakiejś „klasy właścicieli niewolników” bo i ta warstwa jest niezmiernie zróżnicowana. Nie można więc mówić o klasie niewolników, ani o klasie ich właścicieli. Zauważmy, że autorka w ten sposób przeciwstawia się i jednej, i drugiej sygnalizowanej na wstępie tendencji. Niewolnictwo antyczne nie jest bowiem zjawiskiem marginesowym, życie zhellenizowanego mieszkańca Egiptu bez niewolników byłoby nie do pomyślenia, ale też nie żyje on wyłącznie dzięki istnieniu niewolnictwa.

Praca ta pozwala więc zrozumieć specyfikę antyku w ogóle, nie tylko gdy idzie o typ stosunków społeczno-gospodarczych. Pozwala zrozumieć, że pewien typ zależności może być niezmiernie ważnym elementem struktury społecznej i ważnym czynnikiem określającym mentalność, kulturę, nierzadko działania polityczne ludzi danej cywilizacji bez decydowania o charakterze sposobu produkcji tejże cywilizacji.

W. L.

Antonio Sabattini, *L'iscrizione di C. Castricio Calvo. Aspetti di storia economica e sociale*, „Deputazione di Storia Patria per le Province di Romagna. Documenti e Studi” t. XIV, Bologna 1983, s. XI, 86, 1 nlb.

Praca A. Sabattini, formalnie będąca szczegółowym komentarzem jednej tylko inskrypcji, w rzeczywistości stanowi cenne studium przynoszące podsumowanie badań nad szeroko pojętą problematyką agrarną Italii w okresie Augusta. Punktem wyjścia rzucających autora jest interesująca inskrypcja nagrobna znaleziona w Forum Livii, (dzisiejsze Forlì) na terenie Emilii (CIL XI 600). Wystawił ją swym wyzwolencom C(aius) Castricius Calvus Agricola, były trybun jakiegoś legionu. Kryteria paleograficzne oraz analiza językowa pozwalają datować ten tekst na okres panowania cesarza Augusta. Inskrypcja ta, znana już od 1881 r., wzbudzała od dawna ogromne zainteresowanie badaczy. Jeden z nich nazwał ten tekst „testamentem moralnym”, który zostawił C. Castricius Calvus, noszący bardzo charakterystyczny przydomek (*signum*) Agricola. C. Castricius określał się sam jako patron dobrych wyzwolenców, zwłaszcza tych, którzy starannie uprawiają ziemię. Zawarte w tym tekście zalecenia moralne sprowadzają się do tego, że należy być pobożnym (*pius*), dobrze życzyć patronowi, czcić rodziców i nie przeklinać. Ten program moralny zawarty w inskrypcji C. Castriciusa był rozmaicie interpretowany w literaturze przedmiotu. Część badaczy zwracała uwagę na możliwość pewnych zapożyczeń literackich (nauki „Siedmiu mędrców”, pewne echa Wergiliusza), inni zaś podkreślali, że mamy tu do czynienia z bardzo charakterystycznymi sformułowaniami odzwierciedlającymi tendencje ideologiczne